

Νόρμαν Μάνεα, *Περί γελωτοποιιών: ο δικτάτορας και ο καλλιτέχνης*, μτφρ. Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, Αθήνα, Άγρα 2003, σ. 344

Ο Νόρμαν Μάνεα γεννήθηκε το 1936 στην Μπουκοβίνα της Ρουμανίας. Το λογοτεχνικό του έργο και τα κριτικά του κείμενα αποτέλεσαν το στόχο της λογοκρισίας επί του καθεστώτος Τσαουσέσκου, ενώ ο ίδιος υπέστη διώξεις. Από το 1986 ζει στις ΗΠΑ, όπου διδάσκει λογοτεχνία των Ανατολικών χωρών στο Πανεπιστήμιο Μπαρντ της Νέας Υόρκης.

Ο συγγραφέας δεν ανήκει στην κατηγορία εκείνων των καλλιτεχνών που σωρηδόν γνωρίσαμε κυρίως μετά την πτώση των λεγόμενων σοσιαλιστικών χωρών, οι οποίοι, αν και συνεργάστηκαν με την εξουσία ή απόλαυσαν τα προνόμια που τους παρείχε, μετατράπηκαν στους πιο σκληρούς κατηγορούς της υπερθεματίζοντας ταυτοχρόνως την ελευθερία του καπιταλισμού που πλησιάζει και στις πιο σκληρές μορφές του κατακτούσε τις αγορές τους. Δεν ανήκει επίσης στην κατηγορία των «διαφωνούντων» που θεώρησαν τον εαυτό τους ευγνώμονα στον δυτικό κόσμο που τους υποδέχτηκε και γι' αυτό υποχρεωμένο να υμνεί τα «αγαθά» του. Τα κείμενα του Μάνεα συγκροτούν ένα λόγο βαθύτατα κριτικό και ριζοσπαστικό που στρέφεται κατά των δομών και των συνεπειών της οποιασδήποτε ολοκληρωτικής εξουσίας. Συχνά στο πλαίσιο αυτής της κριτικής που εδράζεται τόσο στα βιώματά του όσο και στις θεωρητικές του επεξεργασίες ταυτίζει αυταρχικά καθεστώτα με ιδεολογικές επιλογές καλλιτεχνών (για παράδειγμα συνδέει τον Μπρεχτ με το σταλινικό μόρφωμα που ο Μάνεα α-

ποκαλεί κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό), απολουστεύοντας έτσι ένα ζήτημα που αφορά τον σύνθετο τρόπο διαμόρφωσης μιας σημαντικής γενιάς κομμουνιστών διανοητών του 20ού αιώνα οι οποίοι συχνά βρέθηκαν στο στόχαστρο τυπικά ομοϊδεατών τους για τις αισθητικές τους επιλογές (όπως για παράδειγμα ο Μπρεχτ από τους εκπροσώπους του σταλινικού αισθητικού παραδείγματος).

Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελείται από οκτώ ενότητες-κεφάλαια διαφόρων ειδών (δοκίμια, άρθρα, συνεντεύξεις) –σε εξαιρετική μετάφραση– που αναφέρονται σε διάφορες περιόδους της ζωής του, είτε στη Ρουμανία είτε στη Δύση. Το κοινό στοιχείο που διαπερνά όλα τα κείμενα είναι η ανάδειξη του τρόπου εκμετάλλευσης του καλλιτεχνικού –ειδικότερα του λογοτεχνικού– έργου και του θεωρητικού λόγου από την εξουσία προκειμένου να διαμορφώσει υποταγμένους καλλιτέχνες, διανοούμενους και πολίτες. Είτε με την άσκηση τρομοκρατίας είτε με την παροχή προνομίων που αναπτύσσουν ένα συνειδητό ή υποσυνειδητό σύστημα αυτολογοκρισίας, κάθε εξουσία, υποστηρίζει ο Μάνεα, οδηγεί τους καλλιτέχνες και τους διανοούμενους να μετατραπούν σε ένα είδος «γελωτοποιού της αυλής», γεγονός που αχρηστεύει οποιαδήποτε αλήθεια του έργου τους.

Ο συγγραφέας διατυπώνει πολύ εύστοχες παρατηρήσεις για τον τρόπο με τον οποίο, και τους όρους κάτω από τους οποίους, διαρθρώνονται –και διαθρώνθη-

καν- οι φυλετικές και εθνικές διακρίσεις όχι μόνο ως ιδεολογήματα αλλά και ως πρακτικές της εξουσίας που συντελούν στη διαρκή εξορία -κυριολεκτικά και μεταφορικά- καλλιτεχνών ή διανοουμένων οι οποίοι αναπτύσσουν ένα λόγο διαφορετικό από τον κυρίαρχα αποδεκτό. Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα σημεία των κειμένων του Μάνεα είναι αυτό που αναφέρεται στην ιδεολογική διαστρέβλωση μελετών και λογοτεχνικών έργων από τα καθεστώτα των «σοσιαλιστικών» χωρών και των επιγόνων τους προκειμένου να δομήσουν ένα πολιτισμικό παράδειγμα που εμπέδωνε ένα ρατσιστικό και εθνικιστικό πρότυπο. Δύο από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που παρουσιάζονται αποτελούν η κριτική που υπέστη ο ίδιος για τις μελέτες του σχετικά με την ιδεολογική στράτευση του Μιρτσέα Ελιάντε με τον φασισμό και η επίθεση στη μελέτη του Αντρέι Σινιάφσκι για τον Πούσκιν γιατί ανέτρεπε την αγιοποίησή του από τη ρωσική και τη σοβιετική εξουσία.

Σημαντικό μέρος των μελετών του συγγραφέα αποτελούν οι εμπειρίες του στη Ρουμανία του Τσαουσέσκου. Οι αναφορές του στην πολιτική και ιδεολογική τρομοκρατία του καθεστώτος αναδεικνύουν ταυτόχρονα και τη γελοιότητά του, τη μικρόνοια και την

ευήθεια των λογοκριτών, αλλά και τους πιθανούς λόγους ενσωμάτωσης αρκετών καλλιτεχνών σε αυτό το σύστημα και τους κανόνες του ή συμμόρφωσης με αυτό.

Στο τελευταίο δοκίμιο του βιβλίου με τίτλο «Βλασφημία και Καρνάβαλος» συγκλίνουν οι βασικές συνιστώσες της κριτικής του Μάνεα για τις σύγχρονες κοινωνίες. Αξιοποιώντας στοιχεία της καρναβαλικής θεωρίας του Μπαχτίν, επικεντρώνεται στη θέση και στο ρόλο που μπορεί να έχει ένας χειραφετημένος στοχασμός που αντιμετωπίζεται ταυτοχρόνως με ανεκτικότητα, αδιαφορία αλλά και αποκλεισμό. Για τον Μάνεα, «στη μεγάλη, ελεύθερη και καρναβαλική πλατεία της νεωτερικότητας, τίποτα δεν μοιάζει να ακούγεται αν δεν είναι σκανδαλώδες, αλλά και τίποτα δεν είναι αρκετά σκανδαλώδες ώστε να γίνει αξιωματικόνευτο». Η εποχή μας αναδεικνύει όλο και περισσότερο τις κρυφές και επικίνδυνες αναλογίες μεταξύ ανοιχτών και κλειστών κοινωνιών χωρίς όμως πάντοτε αυτές να γίνονται συνείδηση ικανή ώστε «να αποφευχθεί η κόλαση και να ξεπεραστούν οι δαπανηρές ψευδαισθήσεις».

Αιμιλία Καραλή